

Mündəricat

01 Peşəkar karyeranın başlanğıc mərhələsində işə qəbulun çətinliyi: universitetlərin adaptasiya strategiyaları

02 Ömürboyu təhsil 2040: siyasət modelləri və öyrənmə nəticələri

03 Tədris prosesində süni intellekt: pedaqoji aspektlər

04 Beynəlxalq Təhsil Monitoring Hesabatı 2030-cu ilə doğru: təhsildə əlçatanlıq və ədalətlik

Peşəkar karyeranın başlanğıc mərhələsində işə qəbulun çətinliyi: universitetlərin adaptasiya strategiyaları

Dünya İqtisadi Forumunun eksperti Mirielle Eaton tərəfindən “Karyeranın başlanğıc mərhələsində işə qəbulun çətinliyi: universitetlərin adaptasiya strategiyaları” adlı məqalə dərc edilmişdir. Bildirilir ki, global-iqtisadi mühitdə ali təhsillə əmək bazarı arasındakı qarşılıqlı münasibətlər mühüm transformasiya mərhələsindən keçməkdədir. Dünya İqtisadi Forumunun təhlilləri göstərir ki, karyeranın başlanğıcında işə qəbul prosesi əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha da mürəkkəbləşmiş, bu isə universitetləri tədris modellərinə yenidən nəzər salmağa sövq etmişdir. Əvvəllər universitet diplomu əmək bazarına daxil olmaq üçün əsas şərt hesab olunurdusa, hazırda işəgötürənlərin gözləntilərində ciddi dəyişikliklər müşahidə olunur. Araşdırmalara əsasən, işəgötürənlərin 81%-i namizədlərin qiymətləndirilməsi zamanı iş təcrübəsinə üstünlük verir, yalnız 43%-i ali təhsil dərəcəsini əsas meyar kimi qəbul edir. Sözügedən fərq təhsil sistemində “öyrənməkdən qazanmağa” (learning-to-earning) keçid mexanizmlərinin daha səmərəli şəkildə necə qurulmalı olduğu məsələsini aktuallaşdırır.

Bu dəyişikliyin əsas səbəblərindən biri süni intellektin standart xarakterli əmək funksiyalarını avtomatlaşdırmasıdır. Çünki əvvəllər karyeranın başlanğıc mərhələsində yerinə yetirilən bir sıra vəzifələr artıq texnologiya tərəfindən icra olunur. Bu isə yeni məzunlardan yalnız nəzəri bilik deyil, eyni zamanda analitik təfəkkür, adaptasiya qabiliyyəti və yüksək səviyyəli əməkdaşlıq bacarıqları tələb edir. İş elanlarında 1-3 il iş təcrübəsi tələbinin irəli sürülməsi gənclərin əmək bazarına keçidini daha da çətinləşdirir. Mövcud realıq universitetləri daha praktik və çevik yanaşmalar tətbiq etməyə şövq edir.

Bu istiqamətdə ilk mühüm addımlardan biri – təcrübə proqramlarının genişləndirilməsi və institusional tərəfdaşlıqların gücləndirilməsidir. Təhsil proqramlarına ödənişli iş təcrübəsinin daxil edilməsi tələbələrin real iş mühitinə adaptasiyasını sürətləndirir. Məsələn, Vaşinqton Universitetinin kooperativ təhsil modeli ödənişli iş təcrübəsini birbaşa təhsil proqramına inteqrasiya edir. Eyni zamanda, Monterrey Texnologiya və Ali Təhsil İnstitutunun “Liderly” modeli göstərir ki, kurikulum, mentorluq və institusional tərəfdaşlıqlar vahid sistem daxilində əlaqələndirildikdə məzunların əmək bazarına keçidi daha səmərəli olur. Bu strategiyanın üstünlüyü ondan ibarətdir ki, öyrənmə, qiymətləndirmə və məşğulluq vahid sistem çərçivəsində birləşdirilir.

İkinci istiqamət süni intellekt əsaslı öyrənmə və qiymətləndirmə vasitələrinin tədris prosesinə inteqrasiyasıdır. Bu isə tələbələrin öyrənmə fəaliyyətinin daha tətbiqyönlü formada və davamlı rəy əsasında təşkilinə imkan verir. Məsələn, Karnegi Mellon Universitetində “LearnLab” təşəbbüsü çərçivəsində fundamental kursların yenidən hazırlanması tələbələrin daha yüksək gəlirli peşə sahələrinə keçidi üçün zəruri akademik bazanın möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Massachusetts Texnologiya İnstitutunda həyata keçirilən “MicroMasters” tipli süni intellekt dəstəklı proqramlarda tələbələr real problemlər üzərində işləyir, mərhələli şəkildə rəy alır və peşə bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. Stanford Universitetində tətbiq olunan layihəəsaslı laboratoriyalar və simulyasiya mühitləri isə tələbələrin əldə etdikləri bilik, bacarıqların real sənaye kontekstinə uyğunlaşdırılmasına şərait yaradır.

Üçüncü istiqamət alternativ sertifikatlaşdırma mexanizmlərinin və modul əsaslı təhsil imkanlarının inkişafı ilə bağlıdır. Mikrokredensiallar, xüsusilə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan tələbələr üçün çevik imkanlar yaradır. Nanyanq Texnologiya Universitetinin “FlexiMasters” proqramı və Harvard Universitetinin Təhsil Məktəbinin layihəəsaslı sertifikat proqramları bu yanaşmanın bariz nümunələridir. Təhlillər göstərir ki, sözügedən sertifikat proqramları müstəqil formada deyil, daha geniş ixtisaslaşma sisteminin tərkib hissəsi kimi daha səmərəli nəticələr verir. Bu yanaşmaların genişmiqyaslı tətbiqi daha sıx institusional əməkdaşlıq və koordinasiya mexanizmlərinin formalaşdırılmasını zəruri edir.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, təhsildən əmək bazarına keçid prosesi müxtəlif ölkələrdə fərqli modellər əsasında təşkil olunur. Yaponiyada bu proses uzun müddət kollektiv işə qəbul sistemi əsasında formalaşmışdır. Almaniya, Avstriya və İsveçrədə isə tələbələr təhsil dövrü ərzində paralel şəkildə iş təcrübəsi qazanır, bu da onların əmək bazarına inteqrasiyasını asanlaşdırır.

Ümumilikdə, araşdırmalar göstərir ki, təhsil sistemindən əmək bazarına keçid təhsil prosesi məqsədyönlü şəkildə qurulduqda, ödənişli praktik təcrübə ilə dəstəkləndikdə və real iş mühiti ilə əlaqələndirildikdə daha səmərəli olur. Gələcəkdə daha səmərəli nəticələr əldə etmək üçün əsas tərəflər arasında ortaq standartların və ölçülə bilən bacarıq meyarlarının formalaşdırılması zəruridir. Belə bir yanaşma təhsillə əmək bazarı arasında əlaqələrin gücləndirilməsinə xidmət etməklə, gənclər üçün daha real və davamlı imkanların yaranmasına şərait yarada bilər.

Mənbə: Eaton, M. (2026, April). *Entry-level hiring is tougher than ever. How universities are adapting.* World Economic Forum.

<https://www.weforum.org/stories/2026/04/universities-prepar>

Ömürboyu təhsil 2040: siyasət modelləri və öyrənmə nəticələri

Avropa İttifaqının peşə təhsili üzrə inkişaf mərkəzi (Cedefop) tərəfindən “Ömürboyu təhsil 2040: siyasət modelləri və öyrənmə nəticələri” adlı hesabat təqdim olunmuşdur. Hesabat ömürboyu təhsil sistemlərinin gələcək inkişaf istiqamətlərini təhlil edir. Təlim nəticələrinin şəffaflığı, eləcə də müxtəlif kontekstlər arasında ötürülə bilməsi baxımından Avropa və milli səviyyədə formalaşmış siyasətlərin davamlılığı, transformasiya potensialı qiymətləndirilir.

Hesabat üçillik tədqiqatın yekun mərhələsi kimi hazırlanaraq, 2000-2020-ci illərdə həyata keçirilmiş siyasət tədbirlərinə əsaslanıb 2040-cı ilə qədər mümkün modelləri təqdim edir. Bu çərçivədə təhsil sistemlərinin mobilliyi, fərdlərin müxtəlif mühitlər arasında adaptivliyi, təlim nəticələrinin tanınması və müqayisə oluna bilməsi diqqət mərkəzindədir. Tədqiqatın metodologiyası kompleks xarakter daşıyır, inkişaf trayektoriyasından asılılığı (path dependency), sistemli düşüncə (systems thinking), kontekst həssaslığı (context sensitivity) və iki mərhələli dizayn modeli (double diamond) yanaşmalarının inteqrasiyasına əsaslanır. Tədqiqat çərçivəsində 200-dən artıq akademik və siyasi sənəd təhlil edilmişdir. 33 Avropa və milli səviyyəli ekspertdən ibarət yarı Delphi metodu (quasi-Delphi) vasitəsilə çoxmərhələli ekspert qiymətləndirilməsi aparılmışdır. Eyni zamanda, Almaniya, İrlandiya, Fransa, İtaliya, Niderland, Polşa, Rumıniya və Finlandiya üzrə məlumatlar da tədqiqata daxil edilmişdir.

Hesabatda öyrənmə nəticələrinin şəffaflığı və ötürülə bilməsi ilə bağlı 8 əsas tendensiya üzrə sistemli təhlil təqdim olunur:

1. Ümumi keyfiyyət təminatı çərçivələrinin formalaşdırılması: 2000-ci illərdən etibarən Avropada keyfiyyət təminatı standartlarının inkişafı müşahidə olunur. Bu istiqamətdə Avropa Ali Təhsil Məkanında keyfiyyət təminatı üzrə standart və təlimatların yenilənməsi planlaşdırılır. Ekspert qiymətləndirmələrinə görə bu tendensiya strateji əhəmiyyətini qoruyur, çünki keyfiyyət təminatı digər istiqamətlərin etibarlılığı və müqayisəliliyinin əsasını təşkil edir. İrlandiya, Polşa, həmçinin Rumıniyada ali və peşə təhsili üzrə keyfiyyət təminatı mexanizmlərinin vahid institusional çərçivədə inteqrasiyası diqqətəlayiqdir.
2. Kredit sistemləri vasitəsilə öyrənmə nəticələrinin ötürülməsi (ECTS/ECVET): Avropa Kredit Transferi və Akkumulyasiya Sistemi (ECTS) ali təhsildə geniş tətbiq olunsada, Peşə Təhsili və Təlimi üçün Avropa Kredit Sisteminin (ECVET) istifadəsi məhdud qalmışdır. Avropa Komissiyasının 2019-cu il qiymətləndirməsinə görə, ECVET çərçivəsində kreditlərin praktiki tətbiqi öyrənmə nəticələrinin ötürülməsinə gözlənilən təsiri göstərməmişdir. Bununla belə, İrlandiya ilə Niderland ali və peşə təhsili arasında kredit sistemlərinin uyğunlaşdırılması istiqamətində islahatları davam etdirir.
3. Milli kvalifikasiya çərçivələrinin inkişafı: 2023-cü ilə qədər Avropanın əksər ölkələrində qeyri-formal və informal öyrənmənin tanınması üçün mexanizmlər formalaşdırılmışdır. İrlandiya, Fransa və Niderland bu sahədə güclü hüquqi və institusional çərçivə yaratması ilə fərqlənir. Eyni zamanda, bəzi ölkələrdə formal təhsil xaricində əldə olunan kvalifikasiyaların milli çərçivələrə inteqrasiyası hələ də məhduddur. Rumıniyada isə vahid kvalifikasiyalar reyestrinin yaradılması istiqamətində işlər aparılır.
4. Qeyri-formal və informal öyrənmənin tanınması: Avropa İttifaqı Şurasının 2012-ci il tövsiyəsindən sonra bu sahədə əhəmiyyətli irəliləyişlər müşahidə olunur. Fransa və İrlandiya bütün təhsil alt sistemlərini əhatə edən kompleks tanınma mexanizmləri formalaşdırmışdır. Fransada təcrübəyə əsaslanan öyrənmənin tanınması prosedurlarının sadələşdirilməsi iştirakçı sayının artırılmasına yönəlib. Almaniya və Polşada isə bu istiqamətdə uzunmüddətli bacarıqların inkişaf strategiyaları həyata keçirilir.
5. Öyrənmə nailiyyətlərinin rəqəmsal portfoliolarda (Europass, KOSKI) saxlanması: təhsil və bacarıqların sənədləşdirilməsi üçün Europass platformasının yenilənməsi ilə Avropa rəqəmsal kvalifikasiya sənədlərinin tətbiqi bu sahədə irəliləyişləri sürətləndirmişdir. Rəqəmsal texnologiyalar, xüsusilə blokçeyn həlləri (paylanmış reyestr texnologiyaları) sənədlərin etibarlılığını artırır və təsdiqləmə xərclərini azaldır. Finlandiyanın KOSKI sistemi ilə Fransanın Mon Compte Formation (MCF) platforması fərdi təlim nəticələrinin izlənməsi və idarə olunması baxımından səmərəli təcrübələr kimi qiymətləndirilir.

02

6. Kvalifikasiyaların sərhədlərarası tanınması: Avropa səviyyəsində qəbul edilən təşəbbüslər, xüsusilə hərəkətdə olan Avropa (Europe on the Move) yanaşması, qısamüddətli və virtual mobillik imkanlarının genişləndirilməsinə yönəlmişdir. Avropa Universitetləri İttifaqlarının inkişafı transmilli akademik əməkdaşlığın genişlənməsinə şərait yaradır.

7. Keçid imkanlarının genişlənməsi: çevik qəbul mexanizmləri ilə diversifikasiya olunmuş kurikulumlar öyrənənlərin müxtəlif təhsil pillələri arasında keçidini asanlaşdırır. Bu yanaşma ömürboyu təhsil prinsiplərinin reallaşmasında mühüm rol oynayır.

8. Fərdiləşdirilmiş təhsil yollarının inkişafı: mikrokredensialların tanınması və tətbiqi fərdi öyrənmə trayektoriyalarını stimullaşdırır. Modulyar təhsil imkanlarının genişlənməsi öyrənənlərə ehtiyaclarına uyğun çevik, fərdiləşdirilmiş təhsil yolu seçmək imkanı yaradır.

Bu tendensiyaların tətbiqi ölkələr üzrə müxtəlif səviyyədə müşahidə olunur. Hesabatda Almaniya, Fransa, Niderland, Finlandiya, İrlandiya, İtaliya, Polşa və Rumıniyanın təcrübəsi təhlil edilir. Məsələn, Finlandiya və Niderlandda təhsil sistemləri daha çevikdir. Bu, öyrənənlərə təhsil trayektoriyalarını sərbəst qurmaq imkanı yaradır. Bu sistemlərdə formal, qeyri-formal və informal öyrənmə nəticələrinin tanınması daha səmərəli təşkil olunur, bu da ömürboyu təhsil prinsipinin tətbiqini gücləndirir.

Digər tərəfdən, bəzi ölkələrdə, xüsusilə peşə təhsili və ali təhsil arasında əlaqə zəif olduqda, kredit transfer mexanizmlərinin kifayət qədər inkişaf etməməsi təhsil sistemində parçalanmanı artırır. Bu isə təhsil sahələri arasında keçidi çətinləşdirir və təlim nəticələrinin tanınmasına mane olur. Beləliklə, təhlil göstərir ki, eyni siyasət istiqamətləri müxtəlif institusional və idarəetmə kontekstlərində fərqli nəticələr verir. Bu fərqlər təhsil sistemlərinin tarixi inkişafı, normativ-hüquqi baza, institusional koordinasiya və tərəflərarası əməkdaşlıq səviyyəsi ilə bağlıdır.

Təhsil sistemlərinin 2040-cı ilə qədər inkişafına təsir göstərəcək əsas xarici amillər STEEP çərçivəsi (sosial, texnoloji, iqtisadi, ekoloji, siyasi) əsasında qruplaşdırılır. Hesabatda qeyd olunan bu amillər daha sonra demoqrafik, texnoloji və iqtisadi istiqamətlər üzrə konkret təhlillə izah olunur.

Demoqrafik dəyişikliklər:

Əhali strukturunda baş verən dəyişikliklər, xüsusilə işçi qüvvəsinin azalması bir çox ölkələr üçün aktual məsələdir. Almaniya, İrlandiya və Niderland bu kontekstdə miqrantların əmək bazarına inteqrasiyasına və bacarıqlarının qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Eyni zamanda, Rumıniya və Polşa daxili kompetensiyalar üzrə boşluqlarla üzləşir ki, bu da milli təhsil siyasətlərinin yenilənməsini zəruri edir.

Texnoloji transformasiya:

Süni intellekt və digər rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı həm təhsil mühitini, həm də əmək bazarını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Finlandiya rəqəmsal təhsil innovasiyalarının tətbiqində ön sıralarda yer alır, Almaniya isə Sənaye 4.0 (Industry 4.0) çərçivəsində peşə təhsilinin yenilənməsinə yönəlmiş addımlar atır.

İqtisadi rəqabət

Qlobal miqyasda ixtisaslı işçi qüvvəsi uğrunda rəqabətin artması ölkələri daha çevik və adaptiv bacarıq sistemləri qurmağa sövq edir. Fransa ilə Almaniya bu istiqamətdə bacarıqların inkişafını dəstəkləyən strategiyalar həyata keçirir, İrlandiya isə ali və peşə təhsili arasında keçid imkanlarını gücləndirir.

Rəqəmsal transformasiya və bacarıqlara tələbat

Rəqəmsallaşmanın sürətlənməsi rəqəmsal bacarıqlara tələbatı artırır və bu, kurikulumların yenilənməsini, öyrənmə nəticələrinin yeni tələblərə uyğunlaşdırılmasını zəruri edir. Bu kontekstdə hesabatda 2040-cı il üçün çeviklik və keçid imkanı prinsiplərinə əsaslanan beş alternativ siyasət modeli təqdim olunur.

1. Maksimum çeviklik və inteqrasiya (Flex Max):

Bu modeldə çeviklik və keçid imkanları ən yüksək səviyyədədir. Təhsil sistemi vahid ekosistem kimi fəaliyyət göstərir, sektorlar və ölkələr arasında sərhədlər minimuma enir. Müxtəlif kontekstlərdə əldə olunan öyrənmə nəticələri tanınır və fərdlər öz təhsil trayektoriyalarını sərbəst şəkildə formalaşdırı bilər.

2.Sərt və qapalı sistemlər (Rigid Islands):

Bu modeldə həm çeviklik, həm də keçid imkanları məhduddur. Təhsil əsasən ənənəvi institusional çərçivədə həyata keçirilir və sistem struktur baxımından qapalı xarakter daşıyır. Sektorlararası keçid imkanları və sistemin dəyişməsi ciddi şəkildə məhdudlaşır. Nəticədə sistem sabit olsa da, fərdlərin dəyişən ehtiyaclara uyğunlaşma qabiliyyəti zəif olur.

3.Parçalanmış Çeviklik (Fragmented Flexibility):

Bu modeldə fərdin seçim imkanları genişdir, lakin sistemlərarası əlaqə zəifdir. Müxtəlif onlayn kurslar, mikrokalifikasiyalar və rəqəmsal sertifikatlar geniş yayılmışdır, lakin onların tanınması məhduddur. Bu isə əldə olunan bilik və bacarıqların sistemli şəkildə institusionallaşdırılmasını, həmçinin istifadəsini çətinləşdirir.

4.Qapalı, lakin beynəlxalq əlaqəli sistem (Rigid but Internationally Connected):

Bu modeldə sistem daxilində çeviklik aşağıdır, lakin eyni sektor çərçivəsində beynəlxalq mobillik imkanları mövcuddur. Təhsil proqramları standartlaşdırılmışdır və fərdiləşdirmə imkanları məhduddur. Eyni zamanda, oxşar təhsil müəssisələri arasında keçid asandır, lakin sektorlararası keçidlər məhdud olaraq qalır.

5.Milli Səviyyədə İnteqrasiya Olunmuş Qapalı Sistemlər (Gated Communities):

Bu modeldə orta səviyyədə çeviklik mövcuddur və əsas diqqət ölkədaxili inteqrasiyaya yönəlir. Təhsil pillələri arasında əlaqə gücləndirilir, fərdlər ümumi təhsil, peşə təhsili və ali təhsil arasında nisbətən asan keçid edə bilir. Əsas məqsəd yerli əmək bazarına uyğun insan kapitalının formalaşdırılmasıdır. Bu ssenarilər kurikulumların çevikliyinə və proqramların təşkilinə birbaşa təsir edir. Əsas məsələ çeviklik və keçid imkanları arasında balansın qorunmasıdır.

Ümumilikdə, hesabat göstərir ki, yüksək çeviklik və keçid imkanlarının birləşməsi ən optimal modeldir. Lakin bu modelin reallaşması güclü siyasi iradə, adekvat resurslar və tərəflər arasında koordinasiyalı fəaliyyət tələb edir. Keyfiyyət təminatı isə bütün hallarda sistemin etibarlılığının əsasını təşkil edir.

Mənbə: Cedefop. (2026). *Shaping the future of lifelong learning: policy scenarios for 2040.*

Transparency and transferability of learning outcomes. Cedefop research paper. Publications Office of the European Union. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/7473761>

Tədris prosesində süni intellekt: pedaqoji aspektlər

03

Avropa Komissiyası tərəfindən "Tədris prosesində süni intellekt: pedaqoji aspektlər" adlı hesabat hazırlanmışdır. Sözügedən sənəd süni intellektin (Sİ) təhsil sistemində tətbiqini kompleks şəkildə təhlil edir və onun təlim-tədris prosesinə təsirini izah edir. Hesabatın əsas məqsədi Sİ-ni pedaqoji məqsədlərə xidmət edən vasitə kimi qiymətləndirərək onun təhsil mühitinə səmərəli inteqrasiya imkanlarını müəyyənləşdirməkdir. Sənəd OECD, UNESCO və Avropa Komissiyası kimi beynəlxalq qurumların mövqelərinə uyğun olaraq insan mərkəzli təhsil modelini əsas götürür.

Hesabatda qeyd olunur ki, Sİ artıq təhsil mühitinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir və təlim prosesinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu təsir yalnız formal təhsil çərçivəsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda qeyri-formal öyrənmə mühitlərində də müşahidə olunur. Şagirdlər Sİ-dən əsasən ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi, informasiya axtarışı və müxtəlif məzmunların yaradılması məqsədilə istifadə edir ki, bu da tədris prosesinin təşkili və strukturuna birbaşa təsir göstərir. Pedaqoji baxımdan hesabatın konseptual əsası şagirdyönümlülüyə əsaslanır. Bu yanaşmaya görə, Sİ-nin tətbiqi texnoloji imkanlarla deyil, təhsil məqsədləri ilə müəyyənləşdirilməlidir. Bu çərçivədə əsas diqqət şagirdin rifahına, eləcə də onun koqnitiv və sosial-emosional inkişafına yönəlikdir. Eyni zamanda, tənqidi düşünmə, yaradıcılıq və özünüidarəetmə kimi əsas kompetensiyaların inkişafı prioritet hesab olunur.

Hesabatda müasir təhsil sistemində pedaqoji prioritetlərin bir neçə istiqamətdə formalaşdığı qeyd olunur. Bunların əsasını tənqidi düşünmə və biliyə əsaslanan mühakimə bacarıqları təşkil edir. Sİ-nin təqdim etdiyi məzmunun etibarlılığı hər zaman təmin olunmadığından, şagirdlərdən məlumatı təhlil etmə və əsaslandırılmış nəticələr çıxarma bacarıqları tələb olunur. Bu da biliklərin yalnız mənimsənilməsindən çox, onların qiymətləndirilməsi və şərhini önə çıxarır. İkinci mühüm istiqamət Sİ savadlılığıdır. Bu, şagirdlərin Sİ sistemlərinin iş prinsiplərini, imkan və məhdudiyyətlərini dərk etməsini, onlardan məqsədyönlü faydalanmasını nəzərdə tutur. Üçüncü istiqamət yaradıcılıq və adaptiv problem həlləmə bacarıqları ilə bağlıdır. Sİ-nin həddindən artıq istifadəsi müstəqil düşünməni zəiflədə biləcəyi üçün balansın qorunması vacibdir. Dördüncü istiqamət etik düşünmə və vətəndaşlıq kompetensiyalarını əhatə edir. Bu baxımdan şagirdlərin Sİ-nin sosial təsirlərini, risklərini dərk etməsi, ona tənqidi yanaşması və məsuliyyətli mövqe formalaşdırması vacibdir. Sosial-emosional bacarıqların inkişafı beşinci istiqamət kimi müəyyən olunur və bu çərçivədə Sİ insan münasibətlərini əvəz edən deyil, təlim prosesində qarşılıqlı əlaqəni dəstəkləyən tamamlayıcı vasitə kimi təqdim edilir. Hesabatda Sİ təhsildə həm tətbiq imkanları, həm də potensial risklər baxımından qiymətləndirilir. Əsas pedaqoji imkanlara fərdiləşdirilmiş təlim, müəllimlərin iş yükünün azaldılması, innovativ yanaşmaların tətbiqi və qlobal əməkdaşlığın genişlənməsi daxildir. Adaptiv sistemlərin təlimin diferensiallaşdırılmasını dəstəklədiyi və Sİ-nin inklüziv təhsil mühitinin formalaşdırılmasında əhəmiyyətli potensiala malik olduğu vurğulanır.

Hesabatda əsas problemlərdən biri texnoloji həllərlə pedaqoji məqsədlər arasındakı uyğunsuzluqdur. Bir çox hallarda Sİ vasitələri təhsil ehtiyaclarına deyil, texnoloji imkanlara əsaslanır ki, bu da təlimin məzmun və məqsədlərinə mənfi təsir göstərə bilər. Digər mühüm məsələ kommersiya təsiridir. Sİ sistemlərinin özəl şirkətlər tərəfindən hazırlanması platformalarda biznes maraqlarını ön plana çıxarır. Platformalaşma isə pedaqoji müstəqilliyi məhdudlaşdıraraq müəllimlərin qərar vermə imkanlarını zəiflədə və texnoloji asılılıq yarada bilər.

Hesabatda müəllim Sİ-nin tətbiqində əsas pedaqoji subyekt kimi təqdim olunur. O, öyrənmə prosesini planlaşdırır və idarə edən əsas qərarverici şəxsdir. Müəllim Sİ vasitələrinin tətbiqini müəyyənləşdirir, onların təlim məqsədlərinə uyğunluğunu qiymətləndirir və şagird fəaliyyətini təşkil edir. Bu baxımdan müəllimlərin, xüsusilə Sİ sahəsində, peşəkar inkişafı strateji prioritet hesab olunur. Pedaqoji yanaşmalar baxımından hesabatda üç əsas istiqamət diqqət çəkir.

Konstruktivist yanaşma şagirdi fəal öyrənən və tədqiqat aparan subyekt kimi nəzərdən keçirir. Bu çərçivədə Sİ vasitələri öyrənməni dərinləşdirən resurs kimi istifadə olunmalıdır. Əməkdaşlığa əsaslanan öyrənmə prinsipi sosial qarşılıqlı əlaqəni gücləndirir, şagirdlər arasında fikir mübadiləsini və problemin birgə həllini dəstəkləyir. Bu kontekstdə Sİ kollektiv öyrənməni dəstəkləyən vasitə kimi çıxış etməli, insan ünsiyyətini əvəz etməməlidir. Dəyərönlü pedaqogika etik düşünmə, məsuliyyətli davranış və demokratik iştirak bacarıqlarının inkişafını prioritetləşdirir, şagirdlərin texnologiyanın sosial-etik təsirlərini dərk edərək şüurlu qərarlar verən fərdlər kimi formalaşmasına yönəlir.

Qiymətləndirmə sistemləri hesabatda həssas sahə kimi təqdim olunur. Sİ əsaslı sistemlər operativ və fərdiləşdirilmiş rəy təqdim edir. Lakin geniş məlumatın toplanması, davamlı izləmə daxili motivasiya və yaradıcılığı zəiflədərək öyrənmənin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərə bilər.

Avropa İttifaqı kontekstində hesabat Sİ-nin təhsildə tətbiqinə dair hüquqi və strateji çərçivələri nəzərdən keçirir. AI Act, Digital Education Action Plan kimi layihələr təhlükəsiz, şəffaf və məsuliyyətli tətbiq üçün əsas yaradır.

Hesabatda “regulatory sandbox” yanaşması praktik mexanizm kimi təqdim olunur. Sİ tətbiqlərinin real təhsil mühitində mərhələli sınağına, onların pedaqoji uyğunluğu və risklərinin qiymətləndirilməsinə imkan yaradır.

Nəticə olaraq, hesabat Sİ-nin təhsildə tətbiqinin yalnız texnoloji imkanlarla məhdudlaşmadığını və pedaqoji yanaşmaların yenilənməsini tələb etdiyini göstərir. Əsas prioritet tənqidi düşünmə, yaradıcılıq və məsuliyyətli iştirak bacarıqlarının inkişaf etdirən təlim mühitinin formalaşdırılmasıdır. Bu məqsədə nail olmaq müəllimlərin peşəkar fəaliyyəti, idarəetmə səviyyəsində düzgün istiqamətləndirmə və texnologiya istehsalçılarının məsuliyyətli yanaşması arasında koordinasiya və davamlı əməkdaşlıq tələb edir.

Mənbə: European Parliament: Directorate-General for Citizens' Rights, Justice and Institutional Affairs and Charisi, V., *Artificial intelligence in classrooms – Pedagogical dimensions*, European Parliament, 2026, <https://data.europa.eu/doi/10.2861/7869873>

Beynəlxalq Təhsil Monitoring Hesabatı 2030-cu ilə doğru: təhsildə əlçatanlıq və ədalətlik

UNESCO-nun “Beynəlxalq Təhsil Monitoring Hesabatı 2030-cu ilə doğru: təhsildə əlçatanlıq və ədalətlik” adlı hesabatında təhsildə əlçatanlıq və bərabərlik məsələlərinə diqqət yetirilir, eyni zamanda ölkələrin inkişaf dinamikası müqayisəli şəkildə təhlil edilir. Hesabatda “müqayisəli inkişaf” yanaşması əsasında ölkələrin nəticələri yalnız ümumi göstəricilər üzrə deyil, həm də irəliləyiş tempi nəzərə alınmaqla qiymətləndirilir. Monitoring məktəbəqədər təhsildə cəlb olunma, məktəbdən yayınma halları, məzunolma səviyyəsi, ali təhsilə qəbul səviyyəsi və bərabərlik indeksi əsasında aparılmışdır. Hesabat göstərir ki, 2024-cü ilədək dünyada 273 milyon uşaq və gənc təhsildən kənar qalmışdır, qeydiyyatda alınmayan uşaqlar da nəzərə alındıqda bu rəqəm təxminən 286 milyona çatır. Bununla yanaşı, 2000-ci illə müqayisədə məktəbdə təhsil alanların sayı 327 milyon nəfər, yəni təxminən 30 faiz artmışdır. Lakin 2015-ci ildən etibarən məktəbdən yayınma hallarının yenidən artdığı müşahidə olunur və bu artım əsasən Sub-Sahara Afrikası, Mərkəzi və Cənubi Asiya regionlarında qeydə alınır.

Eyni dövrdə təhsil pilləsinin tamamlanma göstəricilərində artım qeydə alınsa da, bu artımın tempi zəif olaraq qalır. Belə ki, ibtidai təhsil üzrə göstərici 77%-dən 88%-ə, aşağı orta təhsil üzrə 60%-dən 78%-ə, tam orta təhsil üzrə isə 37%-dən 61%-ə yüksəlmişdir. Lakin illik artım tempinin cəmi 0,8–1% olması 95 faizlik tamamlanma hədəfinə yalnız 2105-ci ildə çatmağın mümkün olduğunu göstərir. Hazırda gənclərin təxminən 33 faizi, yəni hər üç nəfərdən biri orta təhsili tamamlaya bilmir.

Məktəbəqədər təhsil sahəsində Azərbaycan ən sürətli inkişaf dinamikasına malik ölkələrdən biri kimi qeyd olunur. 2016-cı ildə 5 yaşlı uşaqların təhsilə cəlb olunma səviyyəsi 25% olduğu halda, məqsədyönlü dövlət siyasəti nəticəsində bu göstərici 2021-ci ildə 92%-ə, 2023-cü ildə isə 96%-ə çatmışdır. Bu artım mövcud infrastrukturdan və müəllim potensialından səmərəli istifadə, eləcə də dövlət maliyyələşdirilməsi ilə əlaqələndirilir. Oxşar irəliləyiş Özbəkistanda da müşahidə edilmişdir. Burada 2017-ci ildə məktəbəqədər təhsil üzrə müstəqil idarəetmə qurumunun yaradılması və dövlət-özəl sektor arasında tərəfdaşlıq modelinin tətbiqi nəticəsində iştirak səviyyəsi 28%-dən 84%-ə yüksəlmişdir. Madaqaskar nümunəsi isə göstərir ki, məhdud resurslar şəraitində də mühüm nəticələr əldə etmək mümkündür. Belə ki, bu ölkədə dövlət və icma əsaslı məktəblərdə təşkil olunan məktəbəqədər siniflərin sayı 3 il ərzində 6 dəfə artırılmışdır. Bu artım məktəbəqədər təhsilə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətində nəzərəçarpan nailiyyət hesab olunur.

Hesabatda təhsil səviyyəsinin tamamlanma göstəricilərinə metodoloji baxımdan fərqli yanaşılır və bu yanaşma prosesin real miqyasını daha dəqiq qiymətləndirməyə imkan verir. Gəlir səviyyəsi aşağı olan ölkələrdə ibtidai təhsil üzrə bu göstəricilər arasında 11 faizlik fərqi müşahidə olunması şagirdlərin böyük bir qisminin təhsillərini nəzərdə tutulan müddətdə başa vurmadığını göstərir. 2000-ci ildən sonra sinifdəqalma səviyyəsi azalmış, bu göstərici ibtidai təhsildə 62%, ümumi orta təhsildə isə 38% enmişdir. Buna baxmayaraq, problem hələ də tam aradan qalxmamışdır. Mövcud dinamika qorunub saxlanılsa da, global miqyasda tam orta təhsil üzrə tamamlanma göstəricisinin 95%-lik hədəfə yalnız 2105-ci ildə çatacağı gözlənilir. Müqayisəli təhlil göstərir ki, bəzi ölkələrdə bu istiqamətdə xeyli irəliləyiş qeydə alınmışdır. Kambocada ibtidai təhsili başavurma səviyyəsi 45% artmış, Kot-d’İvuarda orta təhsil üzrə göstəricilər iki dəfə yüksəlmiş, Albaniyada isə davamlı inkişaf müşahidə olunmuşdur. Bununla yanaşı, Mozambik nümunəsi göstərir ki, irəliləyiş hər zaman davamlı xarakterə malik olmur və bu ölkədə 2010-cu ildən sonra artım dayanmışdır.

Hesabatda qeyd olunur ki, təhsildən yayınma mərhələli xarakter daşıyan bir proses olub, risklərin erkən müəyyən edilməsinə şərait yaradır. Qlobal davamiyyət statistikasına üzrə ölkələrdən daxil olan məlumatlar narahatlıq doğurur. Belə ki, İtaliya və Səudiyyə Ərəbistanında hər on şagirddən yeddisi qiymətləndirmədən əvvəlki iki həftədə ən azı bir gün dərstdə iştirak etməmişdir. Bu hal məktəbin vaxtından əvvəl tərk edilməsinin əsas göstəricilərindən biri hesab olunur və onun sistemli monitorinqi, həmçinin erkən müdaxilə mexanizmlərinin tətbiqi təhsil siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi qiymətləndirilir.

04

Ali təhsildə ümumi qəbul səviyyəsi qlobal miqyasda 19%-dən 44%-ə yüksələrək iki dəfədən çox artmışdır. Lakin bu dinamika məzunolma səviyyəsində eyni tempə müşahidə olunmur. Ali təhsil sistemində daxil olanların sayı artsa da, onu başa vuranların payı illik orta hesabla cəmi 0,4% yüksəlir. Ayrı-ayrı ölkələr üzrə müşahidə olunan nümunələr də bu prosesin müxtəlif dinamikalar əsasında inkişaf etdiyini təsdiqləyir. Belə ki, Çilidə aztəminatlı əhali qrupları üçün ali təhsilə qəbul imkanlarının genişlənməsi sosial bərabərsizliyin azalmasına töhfə vermişdir. Tailandda isə demoqrafik dəyişikliklər nəticəsində ali təhsil müəssisələrində mövcud yerlərin sayı tələbi üstələmişdir. Digər tərəfdən, Toqoda özəl ali təhsilin ümumi ali təhsil sistemindəki mövqeyi 19%-ə çatsa da, məzunların təxminən 80%-i ixtisasına uyğun olmayan sahələrdə çalışır və bu göstərici təhsillə əmək bazarı arasında uyğunsuzluğu təsdiqləyir.

Hesabatın əsas bölmələrindən biri təhsildə ədalətlik məsələsinə həsr olunmuşdur. Təqdim olunan yeni indeks göstərir ki, dünya ölkələrinin yalnız kiçik bir hissəsi ədalətyönümlü maliyyələşdirmə siyasətlərini sistemli şəkildə tətbiq edir. Sənəddə bu yanaşma beş əsas mexanizm əsasında izah edilir:

- submilli (yerli) səviyyədə büdcə transferlərinin həyata keçirilməsi;
- məktəblərə birbaşa qrantların təqdim edilməsi;
- tələbələr üçün fərdi dəstək mexanizmlərinin tətbiqi;
- məktəbdə sağlam qidalanma proqramı;
- ev təsərrüfatlarına yönəlik sosial ödəniş mexanizmlərinin tətbiqi.

Qeyri sosial-iqtisadi şəraitdə resursların formal bölgüsü faktiki bərabərliyi təmin etmir. Bu səbəbdən maliyyə resurslarının diferensial bölgüsü və həssas qruplara hədəflənməsi prioritet hesab olunur. Hesabatda inklüziv təhsil sahəsində əldə olunmuş irəliləyişləri göstərən bir sıra diqqətəlayiq nümunələr yer alır. Moldova bu istiqamətdə irəliləyiş göstərən ölkələrdən biri kimi təqdim olunur. Nepal isə qızların tam orta təhsili tamamlama göstəricisini 0,40-dan 0,98-ə yüksəltməklə gender bərabərliyi sahəsində mühüm nəticə əldə etmişdir. Bu faktlar göstərir ki, təhsildə bərabər imkanların genişləndirilməsi məqsədyönlü siyasət və sistemli tədbirlər sayəsində mümkündür.

Hesabatın sonunda tövsiyələr iki əsas istiqamət üzrə ümumiləşdirilir:

1. Monitoring sistemlərinin gücləndirilməsi

- milli hədəflərin müəyyənləşdirilməsi;
- məlumatların müxtəlif mənbələr əsasında təhlili;
- indikatorların təkmilləşdirilməsi;
- siyasətlərin icrasının mütəmadi monitorinqi.

2. Sübutlara əsaslanan siyasət quruculuğu

- ədalətlik prinsipinə əsaslanan yanaşmaların tətbiqi;
- uzunmüddətli investisiya strategiyalarının formalaşdırılması;
- balanslaşdırılmış islahat paketlərinin əhəmiyyəti.

Hesabatdan aydın olur ki, təhsilin maliyyələşdirilməsində ədalətlik əsas prinsip kimi qəbul edilməli, monitorinq mexanizmləri gücləndirilməli və xüsusilə ali təhsildə məzunolma göstəriciləri əsas nəticə indikatoru kimi nəzərdən keçirilməlidir. Bu isə göstərir ki, hədəflənmiş maliyyələşmə və ardıcıl siyasət tədbirləri nəticəsində struktur məhdudiyətləri şəraitində belə davamlı nəticələr əldə etmək mümkündür.

Mənbə: UNESCO. 2026. *Global Education Monitoring Report 2026: Access and equity – Countdown to 2030. Paris, UNESCO.*